

OLVASÓLÁMPA

A „BOLTOS”, A „VIGÉC” ÉS A „NŐPROBLÉMA”

Négy év, több mint 800 oldal¹, csak (csak?) naplóból, szinte mintegy mellékesen (de persze nem), önmagával beszélgetve, tusakodva; ön-magával, ha már nincs, vagy nem nagyon van, vagy alig van, akivel. Mária, a második feleség, Janka után, nem partner erre; jó asszony, kedves, finom lélek, de nem inspirálja, nincs meg benne, ami megvolt Jankában: összeütközni, összecsapni, majd utána megfürödni, megtisztulni az alkotásban. Napló, beszélgetés, társalgás tehát, ha kell, naponta háromszor is, ha úgy van kedve, és olyan precízen, mintha egy svájci órában turkálna (év, hó, nap, óra, perc is rögzítve), máskor csak odavetve, hanyagabbul, de abszolút mindent kibeszélve. Tabuk nélkül, egy az egyben megnevezve, kimondva a dolgokat, kiírva azt is, amit a nevelés, az illem, a neveltetés, a társadalmi megfeleléskényszer nem enged a regényekben, egyebekben. És közben, az évi mintegy kétszáz oldalnyi napló mellett folyamatosan írni, írni, verni a gépet (csak az utazások alkalmával ír kézírással), regények, tárcák, novellák, elbeszélések sorát szerezni. Penzumok és nem penzumok, de főleg penzumok. És hajszolni a pénzt, a pengőket, öltöztetni, ruháztatni a lányokat, a feleséget, fenntartani egy nagy családot, közben még telket is vásárolni a Balatonnál, befektetni azt a kicsit, nagy asztalokat adni tíz-tizenkét embernek nagyon gyakran; aztán keseregni, számolni, harcolni a kiadókkal, és megint csak számolni, átírni és átírni és átírni. Küszködni a *Nyugattal*, a lehetőségekkel, szervezni, szervezni, és küszködni megint a színpaddal, a színpadi adaptációkkal, amelyek sehogy se akarnak kéz alá járni neki. És nem is fognak igazán soha. Ami a regényben megy, az nem működik a színpadon, vagy nem úgy működik a színpadon. Előbb, az elején még siker a *Légy jó mindhalálíggal*, aztán mintha elválnák az egészzet. A csap alig csöpög tovább. A színpadi sikerből. Van persze némi siker is, de igazából az mégsem az. Ezt érzi ő is, érzi és tudja. Közben meg keseregni azért is, hogy a fiatalok már ellejejtették, hogy ő már érdektelen lett számukra, és rettenetesen magányosnak is lenni, egyedül mindenütt és mindenhol. Miközben, persze, a regények is születgetnek, 1930 és 1934 között félévenként egy

1 Móricz Zsigmond: *Naplók 1930–1934*. Budapest, 2016, Noran Könyvesház.

folytatásos regény (a *Rokonok*, *Matura*, *A fecskék fészket raknak*, *A boldog ember*, *Az asszony beleszól*, *Jobb mint otthon*, és a nagy mű, az *Erdély-trilógia* utolsó, befejező része, *A nap árnyéka*. Ezekon kívül még minden évben egy-egy könyv áll a terjesztőknél: *Esőleső társaság*, *Forr a bor*, *Barbárok*, *Rokonok*, *Az asszony beleszól*, és az *Erdély-trilógiát* alkotó regények átdolgozott kiadása.) És kesergés megint, ez utóbbi megjelenése után, hogy letesz az asztalra egy ilyen művet, és semmi. Illetve, hogy keckeckednek vele, Hunyady Sándor például, az egyik felkért recenzens: a nagyobb lapokba, mindháromba, a kiadó megszervezi, Móricz beleegyezésével, az első oldalas, kiemelt beharangozást, a reklámot, az akkori ún. „marketinget”. Folytonos tipródás a *Nyugatkaland* kudarcáért is, ami állandó tüske benne, hiszen lelkesen beleveti magát, számol, oszt-szoroz, szervez stb. Majd kijön belőle (gazdasági világválság, a lap, a könyv nem kell, csak az olcsó, pengős ez utóbbiból, az is csak itt-ott); kínlódás az adósságokkal, a megkülönböztéssel (Babits-csal, a Gellértekkal), és a sértettséggel, a személyes traumával. A bolt tehát, minden erőfeszítése, talpalása, minden szervezőkészsége ellenére, nem működik. Az országjárás, a vigéckedés, a könyvárusítás, a fellépések, felolvasások rengeteg energiáját elveszik (de ekkor tesz szert szerteágazó kapcsolatokra, ekkor tanulja meg, hogy jól felolvasni: siker, hogy az íróknak is el kell adnia magát, hogy ő is áru).

És közben meg élni az életet, harcolni, küszködni a rokonokkal, idegeskedni a másnapért, hogy lesz-e megint pénz, miközben annyit keres, mint egy miniszter, de adósságokat kell törlesztenie folyamatosan, élnie a mindennapokat, lefeküdni este kilenckor, és félháromkor, négykor már az írógépet püfölni, hogy mire felkel a család, már kész legyen a novella, hogy az elbeszélés, karcolat ott heverjen, szinte mindig, az írógép mellett. Amikor pedig két nap alatt, gyomorrontás miatt, csak két karcolat és két novella készül el, az egy rossz periódus.

Móricznak a naplóírás a lélegzése, hogy ilyen patetikusak legyünk, különösen e kötet utolsó évében, a *Nyugat*-kitérő után, de nemcsak a naplóírás, hanem maga az írás is az. Szinte készre ír, aztán később átír, ha kell, többször is. Kihagy, kivág, és őrlődik aztán ezért is. A színműveknél pedig átír és átír, és mégse jók. Elbizonytalanodik, majd újra nekilendül, újra elbizonytalanodik, majd megint új erőre kap, ahogy vagyunk ezzel mindannyian, akik írásra adtuk a fejünket.

„Mire támaszkodjak? Új s új területet kell kiharcolnom” – írja 1934. december 24-én. Mert nála az élet és az írás együtt, szinte egymás mögött jár. Átélni, majd az élményt rögzíteni: ez az esztétikája. Ekkor persze még nem tudja, hogy jön, hogy lesz új terület is hamarosan. Mindent felforgató. S hogy még másfél, két év csak addig. Vagy talán annyi sincsen. (*Fekete Vince*)

SZÓ VAGY SZÍV?

Mikes Kelemen 206. (1757. december 29-i, utolsó előtti!) leveléből idézem a világirodalom egyik legszebb „vándortémáját”:

„Egy püspök a tengeren utozván, a hajósok egy sziget mellé a hajót megkötik, a püspök maga multságára a szárazra kimegyen. Amint alá s fel járna, egy kis gunyhócskát lát a fák között, gondolá, hogy talám valamely ember lagnék ott. Egy kis ablakocskához közelítvén csak csendesen, emberszót halla, és mintha valaki imádkoznék. De mint elcsudálkozék, hogy az, ki bent volna, eszerént imádkozék: átkozott legyen az Isten. Ezeket a szókat pedig szüntelen mondja vala. A püspök nem állhatván, bémene az emberhez, és mondá néki: atyámfia, ne azt mondjad, hogy átkozott az Isten, hanem áldott az Isten. A remete úgy kezdé mondani. A püspök, hogy erre megtanította volna, visszatére a hajóhoz, és megindula a hajó. A remete pedig azalatt elfelejté, amit tanult volt, és észrevévén, nagy sebességgel kezdé a püspök után futni. A hajó távul vala már a parttól, de a remete nem vigyázva arra, ha a földön vagy a vízen futott-é, néki csak az imádság volt az esziben. A püspök és akik a hajóban valának, nagy csudálkozással láták, hogy a remete a tengeren futna utánok. Aki is a hajót béérvén, kiáltá a pöspöknek, hogy elfelejtette volna az imádságot. A püspök látván a nagy csudát, mondá néki: atyámfia, csak úgy imádkozzál, amint eddig imádkoztál. Ebből a példából látjuk, hogy az Isten a szív imádságát szereti, és nem a szónkra figyelmez.”

Ugyanezt a történetet verseli meg Vörösmarty is (akinek Mikes *Törökországi levelekje* volt az egyik legkedvesebb könyve!) *A szent ember* című, 1845-ös (tehát 45 éves korában írt!) háromrészes költeményében. Ennek a költeménynek az utolsó 14 sorát idézem most, amelyekben „Bölcs Gerő” püspök levonja a sztori konklúzióját:

„Embereknek hangzik a szó, / Isten szív után itél: / Aki hisz, szeret, remél, / Az jobbához feljutandó. / Csalfa szívre, cifra szóra, / A

szerencsés hazudóra / A világ hallgat bolondúl: / A magas menny meg nem indul. / Téged isten / Jól megértett, / Életedben / Angyallá tett: / Mondd tovább is bátran szent imádat / És ne rettegj semmi földi vádat.”

És ugyanennek a témának a feldolgozását olvashatjuk Lev Tolsztoj *Járjatok világosságban* című „prédikációgyűjteményében” is² (egészen pontosan a *Három aggastyán* című elbeszélésben). Félreértés ne essék: ezzel a „prédikációgyűjtemény” minősítéssel nem gúnyolódni akarok a kötet szerkesztőjével, illetve az utószót író Kindelmann Győzővel: egyszerűen nem rajongok túlságosan a „megtért” Lev Tolsztoj írásaiért (a *Járjatok világosságban*t is csak azért vettem meg, mert korábban nem ismertem az ókori Rómában játszódó, címadó kisregényt). Nem rajongok? Ez így nagyon kevés: elismerem ugyan, hogy egy író is megbánhatja a bűneit, de kifejezetten viszolygok a Tolsztoj-féle prédikációktól – talán azért is, mert miközben ezeket az istenes írásokat olvasom, folyamatosan ott visszhangzik bennem Varlam Salamov ítélete Tolsztojékról: „A XIX. századi orosz humanista írók lelkét nagy bűn terheli: a XX. században az ő zászlajuk alatt kiontott emberi vér bűne... Valamennyi orosz terrorista tolsztojánus és vegetariánus volt, valamennyi fanatikus az orosz humanisták tanítványa. És e bűn alól nincs feloldozás...”

És mégis... Vajon Mikes (aki joggal pörölhetett volna Istennel!) miért épp egy ilyen történetben keres kiengesztelődést élete vége felé? Vajon Vörösmarty miért épp 45 évesen írja meg *A szent embert*? (Csak jelzem, hogy egy év múlva már *Az embereket* írja: „Az emberfaj sárkányfog-velemény: / Nincsen remény! nincsen remény!”) Vajon Tolsztoj miért menekül kétségbeesetten az evangéliumhoz? S miért mondogatom én 45 évesen – hol csak magamban, hol félhangosan –, hogy a fél karomat odaadnám, ha hinni tudnék Istenben? Vajon miért ábrándulunk ki szinte törvényszerűen emberekből, világmegváltó szép eszmékből...?

S ha már egy székelly íróval kezdtem ezt az olvasónaplót, hadd fejezzem be egy másik székelly íróval: íme, milyen következtetésre jut Tamási Áron *Élni és írni* című írásában: „a vérben, az idegekben, a koponyában és a szívben van az élet: a száj néma marad a legigazibb pillanatban, mert a szó és a betű csak civilizáció”. (*Lövétei Lázár László*)

„A SÁRGÁSBARNA HOGYHÍVJÁKLEPKE RÖPDÖSÉSE AZ IZÉ-
VIRÁGOKON”

Czakó Gábor új, rövidprózákat tartalmazó kötete³ esettanulmányok gyűjteményének is nevezhető. Olyan, zátonyra futott emberi sorsokról, félresiklott életokról esik benne szó, amelyekért többnyire a szenvedő alanyok a felelősek: valamiképpen falat, kerítést építenek maguk köré, kizárva önmagukat – honnan is? – leginkább az értelmesen leélhető életből.

A gyeprü szavunk jelentése egyrészt mesterségesen megépített középkori országvédő határ (lehetett árok, sövény, földhányás, készülhetett felhalmozott kőből, földből, fából), másrészt van olyan értelme is, hogy a gyeprűn túli széles, lakatlan sáv, a gyeprüelve. Sivár, nem emberi viszonyok uralta vidék, egyfajta Sinistra körzet. De Czakó Gábor értelmezésében ez a fenyegető, sivár vidék nem valahol odakinn, hanem bennünk, emberekben bújik meg.

Ajánlatos elkerülni, csak nem mindenkinek sikerül.

És ez mintha nem is a tudástól függne: „...okos emberek elvértve szoktak értelmesen cselekedni” – mondja Czakó a *Mi a haza?* című novellában kajánul és meghökkenően. Merthogy a szuperkoponyájú mérnök nyugatra disszidál, ott úgymond megcsinálja a szerencsését, módos ember lesz belőle, csakhogy közben egyre *veszettebbül* hiányzik neki valami, látszólag a csak a régi honban megfelelően elkészíthető dióspalacsinta, de az is lehet, hogy az elsatnyult vágyaiban dióspalacsintává zsugorodott haza.

De gyeprűt építhet úgy is maga köré az ember, hogy életformájává válik „nézni a meccset az Örökrangadóhoz címzett kocsmá tévéjén, ahol szinte bármelyik pillanatban fölbukkanhat a játékosok között I. Ferencz József, olyannyira összeszarták már a legyek a képernyőt...” A *Suejk*ben Palivec z kocsmájában még csak a császár falra akasztott fényképét mocskolták meg a szemtelen jószágok, de már modern időkben élünk, mostanában lapos képernyőjű, 3D-s csodaszerekentyűket szarnak össze a legyek. Ennyi lenne a haladás?

A kötet leghosszabb írása egyfajta antiutópia, negatív jövőkép, amikor az (atomkatasztrófában?) hirtelen elpusztult világban néhány, emberre egyre kevésbé emlékeztető lény folytatja önfenntartásra

3 Czakó Gábor: *Gyeprü*. Budapest, 2016, CzSimon Könyvek.

berendezkedett silány életét, jobb napokon „nézi a sárgásbarna hógívjéklepke röpdösését az izévirágokon...”

Hogyan juthatott ide az emberiség? Elhangzik a válasz erre is: „Mondhatjuk úgy is, hogy az ember, emberként semmi szín alatt nem csatlakozott volna Mefisztóhoz, hogy elpusztítsa bolygóját. Ehhez barbivá kellett változnia.” Barbivá, vagyis önálló véleménnyel, saját értékrendszerrel nem rendelkező, felsőbb apparátusok által könnyen befolyásolható, különböző talmi fogyasztási cikkek bűvöletében élő, nem közösségben gondolkodó véglénnyé.

Valamit nem jól csinálunk mi, emberek. Talán nem a lényegre összpontosítunk, talán nem mindig ismerjük fel a lényegét. Néha még az ösztönlény állatok is több tudással rendelkeznek ezen a téren: „Amikor tavasszal, még veteményezés előtt a gazda kiengedi a baromfiakat gypelni, akkor estelente be is kell hajtani őket. Csatárláncot alkotunk, ugrálunk erre-arra, hessegetünk, ami eszünktől telik. Bugri [a pulikutya - a szerk. megj.] a kérdést másként oldja meg. Lélektől-lélelig. Semmi arcvonal, bekerítés, ugatás, rohangálás. Kiválasztja a kakast, behajtja, a tyúkok szépen követik. Lelke gyökeréig ismeri a baromfi pszichológiát és szociológiát. Doktorálhatna, ha az etológusok értenék.”

Úgylehet, már annyira fejlett az emberiség, hogy nekifoghatna tanulni az állatoktól. A lényeg mindig egyszerű és szem előtt van, talán ezért olyan nehéz észrevenni. De időnként megadatik mindenkinek, még szegény királyoknak is, ahogy ez a kötetet lezáró, pozitív végkicsengésű, *Salamon és Piroška* című történetben áll. Ebben a királyságát elvesztő, földönfutóvá lett árpádházi Salamon király (az elbeszélés valós eseményen alapul) új kincset, új hatalmat talál, ezúttal igazit.

De hagyjunk valami felfedeznivalót az Olvasónak is. (*Molnár Vilmos*)

Készlet, 2014